

Ρωμιοσύνη ή βαρβαρότητα

Οι ιστορικές ρίζες της μακραίωνης σύγκρουσης Ελληνισμού και Δύσης

(Από την Εισαγωγή της Β΄ Έκδοσης της Ιεράς Μονής Γενεθλίου της Θεοτόκου)

Δεκατρία χρόνια μετά την ένταξη της Ελλάδας στην ΕΟΚ πολλαπλασιάζονται γύρω μας οι ενδείξεις μιας βαθύτατης οικονομικής και κοινωνικής κρίσης. Παρά τις παχυλές μεταβιβάσεις πόρων από την Κοινότητα, τη σημερινή Ευρωπαϊκή Ένωση, η Ελλάδα δείχνει να απομακρύνεται παρά να πλησιάζει προς τους εταίρους της. Μέχρι στιγμής, η ελληνική πολιτική αντίδραση σ' αυτή τη διαπίστωση περιορίζεται στην προσπάθεια για όσο το δυνατό μεγαλύτερη εκταμίευση χρημάτων από την Ευρωπαϊκή Ένωση. Κυριαρχεί, δηλαδή, η άποψη πως πρόκειται καθαρά για πρόβλημα άνισης ανάπτυξης το οποίο θα λυθεί μόλις εισρεύσουν ικανά κεφάλαια και τεχνογνωσία από την Ευρωπαϊκή Ένωση.

Η γνώμη μας είναι πως η ελληνική κρίση είναι διαφορετικής μορφής. Πρόκειται περισσότερο για μια συνολική εθνική κρίση ταυτότητας, όπου η διαφαινόμενη επικράτηση ενός αλλότριου πολιτισμού προκαλεί σπασμοδικές και ανεξέλεγκτες ατομικές αντιδράσεις, πέρα από κάθε ηθικό πλαίσιο και κάθε ιεραρχική δομή. Οι μεταβιβάσεις πόρων δεν πρόκειται να επιλύσουν κανένα πρόβλημα (ούτε καν το στενά οικονομικό), αν δεν προηγηθεί μια συνειδητοποίηση της ταυτότητάς μας, των πολιτιστικών αιτιών που μας διαφοροποιούν από την Ευρωπαϊκή Ένωση και που ακυρώνουν τις συνήθειες συνταγές για υπέρβαση της κρίσης. Αλλιώς, η Ελλάδα θα αναζητάει συνεχώς «κατανόηση» για τα προβλήματά της, ενώ οι κοινοτικοί εταίροι θα αγανακτούν για τη μη συμμόρφωσή μας προς τις οδηγίες τους.

Κατά την άποψή μας, **η κρίση που βλέπουμε σήμερα δεν είναι παρά η κατάληξη μιας μακραίωνης αναμέτρησης δύο κόσμων, δύο πολιτισμών, δύο διαφορετικών αντιλήψεων για τη ζωή.** Παρ' όλα αυτά, υπάρχει στις μέρες μας η τάση να υποβαθμίζουμε τις ιστορικές διαφορές ελληνισμού και Δύσης καθώς προσπαθούμε να τονίσουμε την «κοινή ευρωπαϊκή κληρονομιά» που δήθεν δένει τους λαούς της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Η αποδοχή, για παράδειγμα, της Συνθήκης του Μάαστριχτ – ερήμην του απληροφόρητου ελληνικού λαού – συνοδεύτηκε από έναν προπαγανδιστικό βομβαρδισμό με κεντρικό μήνυμα το ότι η Ελλάδα «επιτέλους» ξαναβρίσκει τον προορισμό της μέσα στην Ευρώπη. Μέσα σ' αυτό το κλίμα, κάθε άποψη που έρχεται σε αντίθεση με το ιδεολόγημα της ενιαίας ευρωπαϊκής ιδέας και υπενθυμίζει την ιστορική αντίθεση Ελλάδας – Δυτικής Ευρώπης είναι ασφαλώς καταδικασμένη να τεθεί στο περιθώριο στα χρόνια που έρχονται.

Το δρόμο για την αποδοχή αυτής της ουδετεροποιημένης θεώρησης της Ιστορίας τον έχουν ανοίξει εδώ και δυο αιώνες ορισμένοι δυτικοσπουδαγμένοι Έλληνες λόγιοι που επέβαλαν στο λαό μας μια αντίληψη της ζωής και της Ιστορίας αντίθετη με αυτήν που ο ίδιος ο λαός είχε διατηρήσει στα χρόνια της Τουρκοκρατίας. Η συστηματική αλλοίωση της πολιτιστικής μας φυσιογνωμίας έχει φτάσει σήμερα στο ακραίο στάδιο σχιζοφρένειας. Βλέπουμε και αναλύουμε τον εαυτό μας, την Ιστορία μας, τη θρησκεία μας μέσα από τη δυτική άποψη για τον εαυτό μας, την Ιστορία μας, τη θρησκεία μας.... Κοιταζόμαστε δηλαδή σ' ένα καθρέφτη που δεν δείχνει εμάς αλλά μια ζωγραφιά του εαυτού μας, φτιαγμένη από τους δυτικοευρωπαίους. Είναι αναπόφευκτο να μη μπορούμε να διορθώσουμε τα αληθινά μας προβλήματα, αφού ούτε καν τα αναγνωρίζουμε στον παραμορφωτικό καθρέφτη μας.

Αποτέλεσμα αυτής της παραμόρφωσης, αλλά και απόδειξη της πολιτιστικής διαφοράς μας, είναι οι συνεχείς παρεξηγήσεις σχετικά με τη θέση της Ελλάδας στην Ευρώπη. Έτσι, οι νεοέλληνες κολακεύονται ακούγοντας επίσημους ξένους να υμνούν τον τόπο που γέννησε τη δημοκρατία, τη φιλοσοφία, κλπ., και

θέλουν να αγνοούν ότι την ίδια ώρα οι ίδιοι ξένοι θεωρούν τη σημερινή Ελλάδα ως μια παρηκμασμένη χώρα – όνειδος για την Ευρώπη. Ενώ οι νεοέλληνες θέλουν να καυχούνται ότι ανήκουν στη Δύση, οι δυτικοευρωπαίοι μας αντικρύζουν ως ένα ενοχλητικό υπόλειμμα Ανατολής μέσα στην Κοινότητά τους.

Αυτές οι παρεξηγήσεις συχνά οδηγούν σε σημαντικά εθνικά προβλήματα, μέχρι και εθνικές καταστροφές, όταν οι νεοέλληνες αδυνατούν να κατανοήσουν την αντίδραση των ευρωπαίων σε «δίκαια» εθνικά αιτήματα. Έτσι ως κράτος βρισκόμαστε συνεχώς προ εκπλήξεων με τη στάση των ξένων άλλοτε για τη Μεγάλη Ιδέα, άλλοτε για τη Μικρασιατική καταστροφή, άλλοτε για το Κυπριακό και, εντελώς πρόσφατα, για το «Μακεδονικό». Κατά τη γνώμη μας, είναι δυστυχώς αναπόφευκτο η αυξανόμενη σήμερα εθνικιστική ένταση στην Ευρώπη να μας προσφέρει και νέες εκπλήξεις στο μέλλον εξαιτίας των λαθεμένων προσδοκιών μας από τους ξένους. Ήδη μέσα στα δυο τελευταία χρόνια γίναμε μάρτυρες ενός απίστευτου – για κοινοτικούς «εταίρους» - ανθελληνικού μένους στα δημοσιεύματα του δυτικού Τύπου. Και, σε ό,τι αφορά τους δυτικοευρωπαίους, είναι φυσικό αυτοί να έχουν τις όποιες απόψεις τους. Το πρόβλημα είναι η δική μας άγνοια για το διαφορετικό ιστορικό υπόβαθρο από το οποίο αυτοί κρίνουν τα πράγματα.

Η εργασία μας αποτελεί μια προσπάθεια να εντοπιστεί ιστορικά η προσέλευση της διαφορετικής οπτικής γωνίας με την οποία βλέπουν την Ελλάδα και την Ευρώπη οι Έλληνες και οι Δυτικοί. Ορισμένα πολύ σημαντικά προβλήματα της εθνικής μας ταυτότητας δεν μπορούν να απαντηθούν, αν δεν έχουμε υπόψη μας τις ρίζες των ιστορικών διαφορών μας με τη Δύση.

Ένα παράδειγμα τέτοιου προβλήματος είναι, όπως είπαμε, η γνώμη που έχουν οι δυτικοί για τη σημερινή Ελλάδα. Γνώμη βαθύτατα περιφρονητική, όπως έχουν την ευκαιρία να διαπιστώνουν καθημερινά εκατομμύρια συμπατριώτες μας στο εξωτερικό. Οι νεοέλληνες πιστεύουν ότι αυτή η γνώμη έχει ίσως τη ρίζα της στην Τουρκοκρατία, όταν οι ξένοι περιηγητές διαπίστωναν από πρώτο χέρι τη φοβερή καθυστέρηση των ραγιαδών σε σχέση με τη Δύση. Στο βαθμό που η Ελλάδα κουβαλάει ακόμη κατάλοιπα της Τουρκοκρατίας, οι δυτικοί διατηρούν μια περιφρονητική στάση απέναντί της.

Η αντίληψη αυτή είναι εντελώς λαθεμένη και αστήρικτη ιστορικά. Η γνώμη των δυτικών για την Ελλάδα δε σχηματίστηκε κατά την Τουρκοκρατία. Η ίδια περιφρόνηση παρατηρείται κατά τους τελευταίους αιώνες πριν από την πτώση της Κωνσταντινούπολης, όταν η Λατινική εκκλησία είχε αποδουθεί σε ολομέτωπο αγώνα εκλατινισμού, τόσο θρησκευτικού όσο και γλωσσικού, των Ρωμηών. Την ίδια περιφρόνηση συναντάμε αποκάλυπτη κατά την εποχή των Σταυροφοριών. Κι αν θέλουμε να αναζητήσουμε τις πραγματικές ρίζες της πρέπει να φτάσουμε στην αρχή της μεσαιωνικής περιόδου, στους αιώνες από τον 5^ο ως τον 9^ο, όταν διαμορφώνεται για πρώτη φορά ως έννοια η «Δυτική Ευρώπη». Επομένως, η περιφρόνηση των δυτικών δεν προέρχεται από τη σημερινή «ανωτερότητα» του δυτικού πολιτισμού, αλλά από ιστορικές διαφορές που υπήρχαν ακόμη κι όταν οι δυτικοευρωπαίοι ζούσαν στα σκοτάδια της μεσαιωνικής βαρβαρότητας. Με αυτό το πολύ ουσιαστικό ζήτημα ασχολείται αναλυτικά το τρίτο μέρος (κεφάλαια 6, 7 και 8) της μελέτης μας.

Ένα δεύτερο παράδειγμα προβλήματος, το οποίο δεν μπορεί να απαντηθεί αν δεν ερευνηθεί η ιστορική αιτία της διαφοράς μας με τη Δύση, είναι το γνωστό δίλημμα για το αν η Ελλάδα ανήκει (εννοείται πολιτιστικά) στην «Ανατολή» ή στη «Δύση».¹ Κατά τη γνώμη μας οι σχετικές συζητήσεις συχνά δεν λαμβάνουν υπόψη τους ορισμένα θεμελιώδη ιστορικά δεδομένα. Όπως θα δούμε στην εργασία μας, η Δυτική Ευρώπη γεννήθηκε, κατά τον 5^ο έως 8^ο αιώνα, όταν τα βαρβαρικά γερμανικά φύλα συγκρούστηκαν με τον ελληνορωμαϊκό πολιτισμό, αποκλειστικός φορέας του οποίου ήταν τότε η λεγόμενη «Βυζαντινή» Αυτοκρατορία. Η δυτικοευρωπαϊκή συνείδηση σχηματίζεται μέσα από την αντιπαράθεση με την Κωνσταντινούπολη και ορίζεται απ' αυτήν. ***Δυτικοευρωπαίος από τότε και ύστερα είναι όποιος δεν είναι Χριστιανός Ορθόδοξος, όποιος δεν αισθάνεται ότι ανήκει στην Οικουμενική Χριστιανική Αυτοκρατορία με πρωτεύουσα την Κωνσταντινούπολη, όποιος δεν ασπάζεται τον πολιτισμό που προήλθε από τη σύνθεση ελληνισμού και χριστιανισμού στην Ανατολική Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία.***

Αν δεχτούμε αυτή τη βασική ιστορική θέση, παύουν να έχουν αξία οποιεσδήποτε συζητήσεις για τη θέση της Ελλάδας στην Ευρώπη, στη Δύση, στην Ανατολή. Για τους Ευρωπαίους, η Ελλάδα εξ ορισμού δεν ανήκει στην Ευρώπη τους, αφού είναι η κληρονόμος της αντίπαλης παράδοσης, του αντίπαλου πολιτισμού τον οποίο χρειάστηκε να πολεμήσουν σκληρά οι ίδιοι ώστε να γίνουν αυτό που είναι σήμερα. Ας μη ξεχνάμε ότι η ευρωπαϊκή μεσαιωνική ιστορία από το 800 ως το 1400 είναι μια

συνεχής σύγκρουση Λατίνων και «Βυζαντινών». Αλλά και σήμερα, οι επίκαιρες συζητήσεις περί της «κοινής ευρωπαϊκής κληρονομιάς» δεν περιλαμβάνουν στοιχεία της ρωμαϊκής παράδοσής μας. Αντίθετα, τα κατάλοιπα αυτής της παράδοσης θεωρούνται αναχρονιστικά εμπόδια για την ολοκλήρωση της νέας πολιτιστικής φυσιογνωμίας της Ευρώπης.

Για τους Έλληνες, από την άλλη, δεν έχει νόημα να ταυτίζονται είτε με την Ανατολή είτε με τη Δύση, αφού αυτές οι έννοιες ορίζονται σε (αντιθετική) σχέση με την Ελλάδα: **η Δύση υπάρχει, με την πολιτιστική έννοια, επειδή πολέμησε και εξαφάνισε τον ελληνορωμαϊκό πολιτισμό** –αλλιώς όλη η Ευρώπη θα ήταν ακόμη μια ρωμαϊκή επαρχία. Η Ανατολή υπήρξε πάντοτε κάτι διαφορετικό από τον ελληνορωμαϊκό πολιτισμό, αν και επηρεάστηκε βαθύτατα απ' αυτόν κατά το Μεσαίωνα. Το συμπέρασμα είναι ότι, ιστορικά, τόσο η Δύση όσο και η Ανατολή ορίζονται σε σχέση με την Ελλάδα, και όχι το αντίστροφο. Αυτό συμβαίνει για τον απλούστατο λόγο ότι οι Έλληνες υπήρξαν επί 1800 τουλάχιστο χρόνια (από το 600 π.Χ. μέχρι το 1200 μ.Χ.) το αναμφισβήτητο πιο πολιτισμένο έθνος στην Ευρώπη. Επομένως αυτό που συνέβαινε ήταν ότι οι άλλοι λαοί που έρχονταν σε επαφή μαζί μας έπρεπε να πάρουν θέση και να δεχθούν ή να απορρίψουν τα στοιχεία του ελληνικού πολιτισμού.

Το ιστορικό πλαίσιο που προτείνουμε εδώ βοηθάει στην κατανόηση ορισμένων προβλημάτων και παρεξηγήσεων που αλλιώς παραμένουν δυσερμήνευτα. Ένα χαρακτηριστικό πρόσφατο παράδειγμα αποτελεί η περιβόητη «Ιστορία της Ευρώπης» του Ντυροζέλ που προκάλεσε πολλαπλές αντιδράσεις στη χώρα μας. Αιτία η απουσία της αρχαίας Ελλάδας και του Βυζαντίου από την ευρωπαϊκή Ιστορία. Για τους Έλληνες είναι αυτονόητο ότι η αρχαία Ελλάδα και το Βυζάντιο αποτελούν θεμελιώδεις παράγοντες στη διαμόρφωση της Ευρώπης. Για τους ξένους όμως, η Ευρώπη αρχίζει από τη στιγμή που εμφανίζονται οι ίδιοι στο προσκήνιο, δηλαδή από τον 4^ο μ.Χ. αιώνα με τις εισβολές των Γερμανικών φύλων στη Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία.ⁱⁱ Η όλη «ευρωπαϊκή ιδέα», που τόσο διαφημίζεται στις μέρες μας δεν αποτελεί παρά την προσπάθεια επανένωσης των απογόνων εκείνων των γερμανικών φύλων. Σ' αυτό το σχήμα δεν είναι πολύ φανερό το γιατί η Ελλάδα ή το «Βυζάντιο» ανήκουν στην «Ευρώπη». Ίσα-ίσα, η όλη πορεία της Ευρώπης μετά τον 4^ο αιώνα δεν ήταν παρά η επέκταση των «Ευρωπαίων» (δηλαδή των βαρβάρων) σε βάρος των «Βυζαντινών» (δηλαδή των Ρωμαίων). Οι δυτικοί ιστορικοί προσπαθούν βέβαια να μας πείσουν ότι Ρωμαίοι και βάρβαροι συγχωνεύτηκαν και έτσι δημιουργήθηκε ο σημερινός δυτικοευρωπαϊκός πολιτισμός. Η άποψη αυτή αποτελεί μια ενσυνείδητη παραποίηση της Ιστορίας την οποία έχουν επιβάλει οι δυτικοί για να αμνηστεύσουν τα εγκλήματα των προγόνων τους και ταυτόχρονα να οικειοποιηθούν τα επιτεύγματα του ελληνορωμαϊκού πολιτισμού. Θα έχουμε την ευκαιρία να πούμε περισσότερα πάνω σ' αυτή τη θεμελιώδη παραποίηση της Ιστορίας στα κεφάλαια 4, 6, και 8 της μελέτης μας.

Η άποψη Ντυροζέλ ήταν «αιρετική» μόνο στο ότι αγνοούσε της αρχαία Ελλάδα. Η παράλειψη του Βυζαντίου είναι κοινός τόπος στις δυτικές ιστορίες της Ευρώπης. Ως ένα από τα αμέτρητα παραδείγματα ας αναφέρουμε την πρόσφατη (1980) πολύτομη γαλλική «Γενική Ιστορία της Ευρώπης» (επιμέλεια C. Livet και R. Mousnier, έκδοση των Presses Universitaires de France) που κυκλοφόρησε και στα ελληνικά το 1990 από τις εκδόσεις Παπαζήση. Την ελληνική έκδοση μάλιστα προλογίζει ο πρόεδρος της Ακαδημίας Αθηνών, Γ. Βλάχος, ο οποίος εκφράζει την κατάπληξη του για την απουσία του Βυζαντίου. Αλλά ποια κατάπληξη; Για οποιονδήποτε έχει ζήσει στο εξωτερικό, είναι γνωστό ότι για τους δυτικούς η μεσαιωνική και νεώτερη Ελλάδα δεν περιλαμβάνονται σ' αυτό που ονομάζεται «Ευρώπη». Ακόμη κι όταν λόγοι «ευγένειας» και «πολιτιστικού πλουραλισμού» επιβάλλουν να συμπεριληφτεί το Βυζάντιο σε τέτοιες εκδόσεις, ο ρόλος του είναι καθαρά περιφερειακός, σαν να επρόκειτο για κάποιο ασήμαντο δουκάτο της Ανατολής και όχι για την επί αιώνες σημαντικότερη πολιτική και πολιτιστική δύναμη της Ευρώπης. Δυστυχώς η μακραίωνη έχθρα της Δύσης εναντίον των Ρωμηών του μεσαίωνα δεν της επιτρέπει ακόμη και σήμερα να δει αντικειμενικά ένα τόσο «ακίνδυνο» θέμα όπως η μεσαιωνική Ιστορία.

Ως τελευταίο χαρακτηριστικό παράδειγμα ας αναφέρουμε το συλλογικό έργο «Handbuch der Europäischen Geschichte» του εκδοτικού οίκου Ernst Klett-Cotta της Στουτγάρδης με γενικό εκδότη τον Theodore Schieder που παρουσιάζει την ευρωπαϊκή Ιστορία από την ύστερη αρχαιότητα ως σήμερα σε επτά ογκώδεις τόμους. Στον πρώτο τόμο (κυκλοφόρησε το 1976) ο εκδότης βεβαιώνει ότι το έργο δεν περιορίζεται στη δυτική και κεντρική Ευρώπη, αλλά επεκτείνεται και στην ανατολική για να συμπεριλάβει το σλαβικό και τον ελληνορθόδοξο κόσμο. Κι ωστόσο, ο πρώτος τόμος που καλύπτει την εποχή από το 400 μ.Χ. μέχρι τα μέσα του 11^{ου} αιώνα αφιερώνει μόλις 81 από τις 1061 σελίδες του στο Βυζάντιο. Εφτά

αιώνες Βυζαντινής Ιστορίας καλύπτουν όσο και η εξέταση της οργάνωσης των βαρβαρικών φυλών κατά τον 5^ο αιώνα (75 σελίδες)!ⁱⁱⁱ

Νομίζουμε ότι τα σχόλια περιττεύουν μπροστά σ' αυτά τα παραδείγματα. Πρέπει να είναι κανείς τυφλός για να μην αντιλαμβάνεται ποια είναι η ευρωπαϊκή άποψη για μας, για την Ιστορία μας, για την παράδοσή μας. Αντί να προσπαθούμε με κομπλεξικές διαμαρτυρίες και ανακοινώσεις να πείσουμε τους δυτικοευρωπαίους να συμπεριλάβουν και μας στην Ιστορία τους, θα έπρεπε, με αφορμή τον Ντυροζέλ, να αρπάξουμε αυτή τη σπάνια εκδήλωση ειλικρίνειας εκ μέρους τους. Θα έπρεπε επιτέλους να αντιληφθούμε ότι ως λαοί, αλλά και ως πολιτισμοί, ο ελληνικός και ο δυτικοευρωπαϊκός βρίσκονται σε σύγκρουση από την εποχή που πρωτοεμφανίζονται οι δυτικοευρωπαίοι τον 4^ο μ.Χ. αιώνα. Δεν είναι επομένως καθόλου παράξενο το ότι κάποια βιβλία εκφράζουν αυτό που υπάρχει στη συνείδηση κάθε δυτικοευρωπαίου.^{iv} Ο Ντυροζέλ θα μπορούσε να γίνει η αφορμή για να σκεφτούμε πιο σοβαρά ποια είναι η δική μας θέση απέναντι σ' έναν πολιτισμό κατ' εξοχήν εχθρικό, κατ' εξοχήν αντιρωμαίικο. Έναν πολιτισμό που προσπαθεί να επιβάλλει έναν παγκόσμιο τύπο ανθρώπου, εξαφανίζοντας τη μνήμη και τη στάση ζωής κάθε διαφορετικού λαού, μαζί και του ελληνικού. ...

Σημ. Από τα παραπάνω, αν και τα πράγματα εξειδανικεύονται, είναι όμως πασιφανές το σύμπλεγμα κατωτερότητας της Δύσης και του «πολιτισμού» της, σε σχέση με εκείνον της Βυζαντινής Ανατολής. Και αναμένεται η κρίσι της ίδιας της Ιστορίας πάνω στην βιωσιμότητα της σημερινής, Δυτικού τύπου κοινωνίας, απάνθρωπης ήδη ως προς τον τρόπο διαβίωσης των λαών, Δυτικών και μη, λόγω αλληλεξάρτησης, κρίσης που τα γεγονότα δείχνουν ότι δεν αργεί. (Λ.Μ.Δ.)

ⁱ Η «Ανατολή» νοείται εδώ με την αραβοτουρκική εκδοχή της την οποία άλλωστε χρησιμοποιούν κυρίως οι ξένοι όταν αναφέρονται στην Ελλάδα. Υπάρχει και η έννοια της Ανατολής, όπως την καλλιέργησαν οι Ρώσοι σλαβόφιλοι του 19^{ου} αιώνα με κύριο εκπρόσωπο τον Αλέξι Κομιακόφ. Βλ. σχετικά Αρχιμ. Ιεροθέου Βλάχου, «Ρωμηοί σε Ανατολή και Δύση – μικρή προσέγγιση», Ι. Μ. Γενεθλίου της Θεοτόκου (Πελαγίας), Λεβαδειά, 1993, σ. 27.

ⁱⁱ Βλ. ενδεικτικά το χαρακτηριστικό τίτλο του βιβλίου του L. Musset «The Germanic invasions: The making of Europe A. D. 400-600», London, 1975. Επίσης τον παρόμοιο τίτλο του κλασικού βιβλίου του C. Dawson «The making of Europe», London 1932.

ⁱⁱⁱ Βλ. Χρυσός (1987), σ. 75-76.

^{iv} Άλλωστε οι δυτικοευρωπαίοι δεν χάνουν ευκαιρία να επαναλαμβάνουν τις σχετικές απόψεις τους. Με αφορμή το γιουγκοσλαβικό πόλεμο, και στα πλαίσια της αντισερβικής υστερίας που επικράτησε σε όλο το δυτικό κόσμο, ο γνωστός πολιτειολόγος, πρώην διευθυντής της γαλλικής «Monde», Andre Fontaine θεώρησε χρήσιμο να μας θυμίσει ότι «η Ευρώπη σταματάει εκεί όπου σταματούν οι γοτθικοί καθεδρικοί ναοί» (Βλ. Fontaine, «Ο γιουγκοσλαβικός εφιάλτης», ΤΟ ΒΗΜΑ, 28 Ιουνίου 1992, σ. Α22). Στο ίδιο πνεύμα ο Βέλγος υπουργός Εξωτερικών και μετέπειτα γενικός γραμματέας του ΝΑΤΟ Βίλι Κλάες, μιλώντας το καλοκαίρι του 1993 για τη διεύρυνση του ΝΑΤΟ, δήλωνε ξεκάθαρα: «μόνον οι χώρες που προέρχονται από τον κύκλο της προτεσταντικής - καθολικής κουλτούρας μπορούν να θεωρηθούν υποψήφιος προς ένταξη. Αντίθετα οι «κληρονόμοι του Βυζαντίου» μόνο προβλήματα θα προκαλέσουν στη δομή της Συμμαχίας». (Βλ. Τ. Τελλόγλου, «Πονοκέφαλος η διεύρυνση του ΝΑΤΟ», ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ, 28 Οκτωβρίου 1993).